

Hebrew Writers Association in Israel

תמול שלשום

Author(s): פ. לנדר

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. pp. 372-376 , (תש"ו)

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23829706>

Accessed: 25-03-2018 08:47 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

תְּמוּל שְׁלוֹשׁ*

מאת פ. לנדר

א.

הימים ההם. תמיד אנו מוכנים להטות אוזן לסיפור המעלה באזנינו הדים מן הימים שעברו. סקרנות היא בנו, רצון לימודים הוא בנו. מטים אנו אוזן לזמן המהלך בדברים בדומה להטיית אוזן לקונכיית, שגלים הטילוה ליבשה, אולי נוכל לקלוט את המונו ורעשו של ים. משום כך ליד הרגשות של הנאה מן השמיעה על מה שהיה ומן הלמודיות שספגנו אגב שמיעה, באה גם התמיהה הגדולה הקרובה לתמיהה המתעוררת למראה נס ופלא. הנה כך נתרשש אי-פעם לפנינו. כך וכך היו הדברים, והאנשים, והמעשים. דומים אל מה שלפנינו, ואף על פי כן שונים מהם. לא נדע אם טובים הם או רעים הם אותם הימים. אך נדע נכוחה, הם נתמרקו בהתגלגלם ונצטחצחו לאחר שנהפכו לדבר של רוחניות — האנשים, הדברים והמעשים גם יחד. רק האדמה שאנו דורכים עליה והשמים שאנו שפופים מתחתיהם לא חל בהם שינוי. ואף על פי כן אנו מותחים עליהם מעין צעיף של זרות. ביודעים ובלא יודעים. מכיוון שקשה לנו לתפוש, תפישה של מציאות ושל מעשה, את הארץ והשמים שהתהלכו עמם האנשים שבסיפור המעשה. מכיוון שאנו בעצמנו טווים את האגדה על מה שהיה ואיננו עוד — משום כך אנו כוראים לה מעטה משלה. אחר, שונה ככל האפשר מזה שאנו מעטים בו את חיינו כיום. כך גם אנשי המעשה הצרופים ביותר. ועל אחת כמה וכמה אנשים שהאגדה יסוד מוסד להם מעיקרם, ונפשם מתמלטת תמיד מן הפח אל ההווי היומיומי שלהם, הגדור הגדרות של ריאליות ושל הכרחיות, אל מציאות שכתליה ויסודותיה אינם יצוקים חומר אל אוויר עליון.

כורח היה לי בהקדמה מעטה זו לפני גשתי לשיח בספר זה של ש. י. עגנון „תמול שלשום“, הואיל ונדמה לי, שיהיה בכך משום פירוש פנימי של ההתרחשויות וההתארעויות שמלא בהם הספר הזה. יהיה בכך כדי הסבר ממילא של הפלאות ושל הדברים הפשוטים, של ההומור ושל העצבות, אשר לגבור הראשי מיום עמדו על דעתו, — ודעת זו ארץ-ישראל היא, — ועד יומו האחרון כשהוא מוסר את גופו לאדמת ארץ-ישראל זו שעל הרהזיתים בירושלים. כי עשה ש. י. עגנון מעשה של עושה נפלאות בקלפים שבידו. היודע להמם את רואיו בהפתעות שאינן אלא ידיעה על בורייה של המעשה שהוא עושה; ויחד עם זאת אין ידיעה זו באה אלא מתוך הכשרה של פנים ומתוך ראייה במפולש. הבדל מועט בדבר, שאצל ש. י. עגנון אין הקלפים אלא ימים ותקופות, והוא טורפם יחד בחפזן ומהירות עד שהצבעים השונים מתלכדים והווים מעין קשת של צבעים בלתי פוסקת ומרהיבה את עין הרואה, ושוב אין העין הרגילה יכולה לראות כל צבע וצבע בפני עצמו אלא לפי הדמיון בלבד — צבע אחד מתוך קשת של צבעים.

ב.

ואם תרצה לומר: רציפות של מעשה בספר הזה — לא אמרת דבר של ממש. יש רציפות של רוח שבמעשה בלבד. שלושה חלקים מהותיים בספר הזה, שאפשר להבדיל ביניהם ולהעמיד מחיצה של פרישות. ואף על פי כן כל אחד ואחד יהיה ערכו שלו ויחודו שלו תמים ושלם מבחינה סיפורית. הלוא הם: מעשה עלייתו של יצחק לארץ-ישראל, דרכיו, אהבותיו ותיקונו; תמונות של אנשים ונשים, דברים ומראות של ארץ-ישראל באותם הימים שלפני מלחמת העולם הראשונה; והמעשה בכלב בלק, גלגוליו ונדודיו בעיר ירושלים עד שהושלם מעגלו. כל רשות ורשות מופרשת ומובדלת, ועם זאת סופן להיות לאחת, כי יד המחבר שמרה עליהן לצרפן יחד עד שיהוו במוצאותיהן רשות אחת הכוללת את כולן.

שמו של הגבור הראשי של „תמול שלשום“ הוא יצחק קומר. ואין פירוש המלה קומר, שהיא מלה אשכנזית, אלא עצבות. הוא רואה כל ששאר בני אדם רואים ומעצב את ראייתו עיצוב של עצבות בלבד. אף הדברים שיש בהם כדי לעורר צחוק ושנינה ודברים של מהתלות ולעגים — עד שהם מתעכלים בנפשו של יצחק סופם ליהפך נהייה ועגמומיות. הוא משלשלת ר' יודל חסיד שב„הכנסת כלה“, אלא שבשעה שאצל הסב-סבא נתרשחו הדברים מסביביו והוא היה מפרשם כפי

(* „תמול שלשום“, ברכים א' וב', הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, תש"ו.

הכשרת נפשו ויחודו והיה רואם כמעשה מן השמים שאין עליו ערעור, הנה הנין, כביכול, החלטת המעשה בידו ורק אחר כך הוא עומד תוהה ועצוב לעומת כדורי המעשים הגדולים, שנתכדורו מזרור המעשה הקטן שהחל בו. ויחד עם זה יסוך מובהק בו מסבסבו והוא: לא לעמוד למפגע להתרחשויות החוץ, ובו בזמן לכבוש את התרחשויות הפנים כיבוש שלם.

האם יצחק מציאות? כמוהו כר' יודל עצמו. דומה שכן. כל הסימנים של חיים ממש ניתנו לו. הוא עוזב את בית אביו שבעיירה קטנה בגאליציה של הימים ההם, ימי שלטון קיר"ה, ויוצא לארץ־ישראל. הציגנות הרומאנטית בלבושה הגאליצאית היא שהעלתה אותו ממעמקי הגולה ונתנה לו את העוז לבוא ולשנות סדרי בראשית בארץ התקוות הגדולות של משיחיות ושל גאולה. הוא מתגלגל ובא לפתח־תקוה, אינו מוצא את תיקונו ועובר ליפו של אז, נוה־צדק ונוה־שלום. לומד מלאכה, שיהיה בין אנשים, מוצא לו אהבה אצל סוניה, רואה ראיות של חוץ, נמשך לירושלים לדרך של תיקון הנפש, עובר בדרך זו ועושה מעשה חסד וצדקה עד שבאה האהבה האחרת, זו של שפרה, שיסודה יסוד האמהות הנשכחת, והיא שמביאתו לידי תיקון הנפש השלם. בא חטא הארעיות שנגרר אחריו, חטא שנתגלם בצורת כלב משוגע, סמל הערירות וקלות הדעת של הדור התוהה והתועה, והוא שמצמיחו, הוא שקובע את חייו. ופירושו של המספר למעשה זה עם סיומו אף הוא נותן לתמיהה שלא יהיה הסבר לה אלא — תיקון.

„ועתה חברים טובים, כשאנו מתבוננים במאורעות של יצחק אנו עומדים מרעידים ומשתוממים. יצחק זה שאינו גרוע משאר כל אדם, מפני מה נענש כל כך? וכי בשביל שנתגרה בכלב? והרי לא נתכוון אלא לשם שחוק. זאת ועוד אחרת, אף סופו של יצחק אינו מותנה בתחילתו. לפי טיבו ולפי הכשרתו צריך היה יצחק לעמוד על הקרקע ולראות חיים על האדמה ולהעלות את אביו ואת אחיו ואת אחיותיו... ואתה צור ישועתנו גדול העצה ורב העליליה היית שומע מפי צמאי ישועתך את תהלתך כל הימים. קל להם לאותם שאינם טורדים עצמם בהרהורים יתירים אם מחמת תמימות יתירה אם מחמת חכמה יתירה, אבל כל מי שאינו לא תמים הרבה ולא חכם הרבה מה יענה ומה יאמר?”

והסבר זה כמה נוסח של יהודיות בו? רוצה המספר ליתן מדיוקן הנפש היהודית המחפשת הסבר של מאמין לכל תופעה. והוא שיצר את הלך הסיפור רוצה להוסיף לו מן הגנינונים של סיפורי המעשיות. חכמה שבתמימות של מספר, שהוא עצמו נטל לידינו את מעשה בראשית של היצירה.

ג.

אך אנו אין לנו אלא מה שמסופר בספר. והספר מלא וגדוש טיפוסים מטיפוסים שונים. יש שצעף השכחה צועפע ורק זכר של רוחניות מלפף אותנו, ויש שהטיפוסים עדיין חיים והווים בתוכנו ואנו נתקלים בהם בחיינו. ואין בטיפוסים אנושיים ערטילאיים המדובר, העוברים מדור לדור ומשתקעים בגופים אנושיים למצוא לעצמם תיקון של נצח הטיפוסיות, אלא בטיפוסי בני אדם ששמותיהם נקראו בספר אם במסומא ואם במרומז ואם במפורש. ועדיין הם מתהלכים בתוכנו ונושאים את מעמם הדברים והמעשים שהטיל על כתפם המספר. אנו מנחשים, בראותנו אחד עובר, אם אין הוא אותו חמדת שבספור „גבעת החול” ושתגלגל גם לסיפור זה, הואיל והעולם מצומצם היה באותם הימים ומהכרח נפגשו כל החברים והחברות לחברות אחת. ואין חמדת קובע ולא כלום בחייו של יצחק קומר שבספר. פוגשים אנו אחד מאותם המנהיגים הצינוניים, שעמדו חפתי שרוולים באולם הביליארד שבמלברג, הפורש מן השולחן לאכול עוגה ולשתות קפה עם יצחק וליתן לו מכתב המלצה לארץ־ישראל, — והוא עדיין נתון באותו מעמד ממש. לא בא עליו שינוי כלל. עסוק הוא מאוד בעסוקים הצינוניים, אבל בפנימיותו שרווליו עדיין חפתיים והוא ממליץ מליצות גדולות וכשלעצמו אינו אלא חוץפ ואוכל מה שלפניו. וודאי, גרונם יקום פורקן הדרשן הוא אבר מן החי שלנו, ולא דוקא בלבוש ירושלמי ארוך השולים, והוא דורש את דרשותיו שאין דופי בהן לפי רום מעלת תפישתו של הדרשן, והכלב המשוגע מקופל לו בסרח שוליו ונובח את נביחתו ללא מפריע. ואם כאלה ושקכותם קיימים, או היו קיימים, הרי וודאי שקיומם של האנשים ששםם נזכר במפורש בספר, סופרים ועסקנים, אנשי מעשה ועסק — דיונוגוף וקדיש יהודה סילמאן וש. בן־ציון ואהרונוביץ וברנר וא. ד. גורדון ואחרים ואף שמו של ר' בנימין, ייבדל לחיים, אינו מוטל בספק, מכיון שכולנו או שראינו אותם בעינינו או ששמענו עליהם דברים חיים מפי עד ראייה, ואף המספר עד ראייה הוא ועד שמיעה, אלא שכל ראייתו ושמיעתו נשתבצו בראייתו ובשמיעתו של יצחק כבאה מן

החץ, בדומה לזו שלנו, שאולי נפשנו מתעשרת מהן, אבל מהלך חיינו אינו סוטה ממסלולו. ומשום כך הרי כל הפרקים האלה כמיין תשובות בפני עצמה בספר. קראנו ושמענו סיפורים מאותם הימים על צורת החיים בארץ, — ובאות דמויות לקוחות מאותם הימים להשיב בפנינו רוח של מציאות. הילוכיהם של רבינוביץ, הרגל המתוקה, האכר מפתח-תקוה, היוצא לשוק לשכור את פועליו הוא ממשש בשריריהם, של בעל בית המלון בתל-אביב וחברו האושפיזאי בירושלים, וחבריהם וחברי חבריהם, — יש בהם להעלות אור חוזר משל הימים ההם. ואם נצטרפו לכאן כדי ליתן על רקעם תבליט חיוני של יצחק, הנה לא רקע לחיים אלה ניתן אלא תמונות ומראות העומדים כל אחד בפני עצמו ויש בהם מן הברכה שבתיאור מעמד וחברה וסביבה. וקוראים אנו את הפרק על בית-הקהה „חרמון“ שבקצה נווה-שלום סמוך לרחוב בוטרוס קריאה בדומה לעיון בתצלום ישן נושן שהעלה צהוב. הגאה של קריאה וראייה בפני עצמה. ואם נמצאים אנו בחבורה אחת עם ברנר ועם א. ד. גורדון באכסניה באחד מלילות שבת, הרינו מתכוונים לשאוף את ריח אותה שהייה בלבד ולעמוד על התמונה הזו כשלעצמה ללא התקשרות עם הדברים שמחוצה להם. ואף על פי כן, רצה המספר להוסיף למסופר מידה של מציאות והדגיש מידה של רטט הנפש של עצמו, שאולי היה עד לכן, והזמן הוסיף לכן התרגשות של אדם המספר על עצמו והוויותיו בהיותו צעיר לימים ובולמוס החוויות ואחוזו ואינו מניחו לראות ולשמוע מתוך שקט ומתוך מרחק. ואף תיאור הפגישה בין דינגוף וש. בן-ציון, שהוא פשוט, כביכול, התרגשות של סיפור מימים שעברו — שהיא המולידה את האגדה — מלוותה.

עם שהוא מהרהר (דינגוף — הערת הכותב) ראה את ש. בן-ציון. אמר לו דינגוף לש. בן-ציון, אתה כאן? והם באים ויושבים כאחד. ואין אתה יודע אם דינגוף בא אצל בן-ציון ואם בן-ציון בא אצל דינגוף, והם מפליגים בדברים, והכל מקרבים את כסאותיהם ויושבים לשמוע. יש מוקרים את דינגוף ויש מתכבים את בן-ציון, וכיוון שהם באים כאחד אורו של זה מאיר על זה, והכל ניאותין לאורם.”

ואתה שמחה בליל שבת ביפו במלוננו של לוי יצחק כמתואר בפרק שלם בספר. וכינס כאן המספר את מיטב אנשיו באוצר זכרונותיו, את היילפרין בעל תלתלי הזהב ואת ברנר ואת גורדון, ונתן שיחות בפיהם והרקיד רגליהם של אחדים מהם ותיאר במיוחד את ריקודו של היילפרין המפליא לעשות. ולבסוף השיח את גורדון עם חמדת.

„החליק גורדון את זקנו ושאל את חמדת, פריצ'ל, מה אתה אומר על זה. ניענע חמדת את ראשו ואמר, יאה יאה. אבל עיני הצוננות גילו מה שבלבו. כינס גורדון את זקנו לתוך כפו ואמר, הבין בל אוכל את לב צעירינו. זה לי שש שנים שאני פה בארץ-ישראל ובכל עת ובכל שעה ועל כל מדריך כף רגל רואה אני בחוריני עצובים כאבלים. האם על דבר מיעוט הפרספקטיבה הנשקפת לנו מעבודתנו בארץ אתם עצובים, או כי יסורי לבכם חשובים בעיניכם מעבודתנו בארץ תחייתנו עד שאין אתם מוצאים קצת תנחומים לנפשותיכם לשכוח את צרותיכם הפרטיות.”

וחמדת לא נתן תשובתו. דומה התשובה כלולה בספר הזה. ואין היא מוכרעת לא לכאן ולא לכאן.

ד.

ובסיפור חיוני של יצחק קומר יש משום מוסר השכל מיוחד בשביל עצמו. מוסר השכל רוחני מלא. אין המספר רוצה להוכיח את אנשיו בפולסיין, אין המספר רוצה למתוח בקורת על בוני הארץ והרי הוא מוליך את גבורו על גבי דרך ממצה את חיו. רק כארבע שנים, אם חשבוננו מדוייק, עובר יצחק לפנינו, ומקופלים בשנים אלה מתהיותיו של דור צעיר בישראל. אין ארץ-ישראל אלא פלטיין של קסמים, שהשפע העליון מושפע עליו והוא העתיד להשיב לב בנים על רוחות ראשונים. אין הדור המכופש בעוונות של זרים דור של חוטאים ממש. העולם הגדול מביא לידי עוון ופשע ביהדות מקורה. באה ארץ-ישראל ומשיבה את הבנים המוררים, שטורם בא להם לא מתוך לב זדוני אלא מתוך שגירות של הרגל היצוני, אל נחלת הקדומים. הנשמה חוזרת אל האכסניה שלה הראשונה, משקמה אכסניה זו והופכת להיות ממש הרי היא מתקנת ומזומנת להשיב אל תוכה נעים ונדים על חורבות ועל עיי מפולת. השפע בא מן ההווייה עצמה ולא מן הדברים המלומדים והטפות המוסר. יצחק שנתגלתה לו ירושלים של מעלה בתוך העכירות של ירושלים של מטה — מתעלה ומשתפר ומכשיר עצמו להיות ראוי לה. אין הוא איש החשבונות ואיש ההכרעות הקיצוניות.

הוא שמעלתו בינונית וזכה להגיע לדרגה של עליות, שאנשי הנשמות הגדולות אינם מגיעים לכך אלא בקפיצות של סחור. ואנו עוקבים שעל אחר שעל אחרי השינויים האלה שנתהו אצל יצחק, עד שהוא חוזר להיות בצורתו החיצונית יהודי ירושלמי מן הענוים ובצורתו הפנימית איש המעלה, שעליהם בנוייה תבל חמרית שלנו. הוא איש החסד וזכה להגיע לדרגה של חסד. וזה רצונו של המספר לספר לנו, שארץ-ישראל לא זו בלבד שהיא מתקינה לנו תיקונים חמריים וגשמיים, אלא היא היא המרוממת אותנו לשלב של מעלה ואף הפשוט שבתוכנו יכול להגיע אליו אם רוחו נכוחה בקרבו ונפשו תמימה. ולא חס המספר על אריכות הדברים שבספור ולא ריחם עלינו בצירופי המרובים, שהם צירופי חוץ, ובלבד להשמיענו, לא בדיבור אלא בציור הנפש, עד כמה בא שינוי זה לידי ממש. ודומה — את קווי הנפש אנו רואים בסימנו את המסופר, אף אם קווי המציאות מטשטשים בתוכנו.

ודומה, שבכוונה זו העמיד את יצחק בין שתי הנשים שנתקל בהן בחייו בארץ — את סוניה ואת שפרה. סוניה היא אחת הבנות שנתעתה לארץ-ישראל עם הגיאות שבעליה ושפרה היא בת ירושלים הישנה, שזכתה לעליה בעצם מהותה. הנה כיצד מתאר המספר, הנמנע מתיאורי אהבה של גשמיות יתירה, מסצינות שבהצנע. והנה כיצד נבדלות הסצינות האלה זו מזו — אהבה בת דורנו, סצינה אחת, ואהבה שהיא מעבר לדור — סצינה שניה.

„הושיט ידו כלפי סוניה, כמי שאינו יודע מה יעשה, או אולי נתכוין לרמוז לה לסוניה לשבת לצדו על מטתו... ידיה ליהטו את ידיו ואת לבו. ראשו שקע קמעה על כתפו. זקף עצמו והחליקה על ראשה ותלאו כמין קמיע על לבו. לבסוף הגביה את ראשה ונשקו. זו הנשיקה שנשתמרה בפיו משעת גסיסתו של אמו. אף סוניה נשקתו ליצחק. אבל נשיקה זו לא היתה נשיקה בתולה.“

וסצינה שניה.

אמר יצחק שבוע טוב שפרה. השיבה שפרה בלחשיה, שבוע טוב ומבורך. ומתוך החשיכה הנדרמת נצנצה הווייתה המתוקה של שפרה. מעולם לא היתה קרובה לו כל כך ומעולם לא המה לבו כל כך. גופו רתת וכמעט שצנח ונפל. הושיט את ידו ואמר, מן השמים זימנוך לכאן. הגביהה שפרה עיניה כלפי מעלה... נפשה נבהלה מאוד ולא היה בה עוד רוח...

נצטער יצחק על שהלכה ולא הספיק לומר לה כל מה שבלבו. ואף על פי שדיבר עמה הרבה הרי עיקר דבריו לא אמר. עמד יצחק כמי שנכנס לבית אפל וביקש להדליק נר ונפלו גפרוריו מידו. התחיל מגשש והולך, פעם הטתה לימין ופעם לשמאל. ואף על פי שחושך היה ראה אותה, כאילו היא מהלכת לפניו וכאילו הוא עדיין אוחז את ידה, וכל הדברים שאמרה הסעירו את לבו פי שבעה מרובה מבעשה שדיברה עמו. ואף על פי שהלכה לה והתרחקה ממנו ידע שהיא קרובה לו.

ואהבה זו שסיומה יהודי כל כך — חופה וקידושינו, סוף סופה מר ורע. יצחק מת מנשיכת כלב. האם זו ראשון הוא שנתגלגל בכלב נוקם בו את העבר העכור? אין המספר הדובר מישירים וגלויות מדבר על כך במפורש. בעקיפין הוא משאיר לנו את שלטון ההכרעה. אדרבה, נחשו והגידו.

ה.

וענין הכלב המשוגע הרי הוא החלק המשעשע והממשי ביותר שבספר. כלב ירושלמי זה שהוטל בו ארס חיצון — כיצד הוא מביא ארט זה לידי השתפכות החוצה. מעשה יצחק גבורנו היה בו. הלוא יצחק עבודתו עבודה של צבע ודרכו לפעמים לעשות מעשה מהתלות והרי הוא מצבע את הכלב בצבע וכותב עליו „כלב משוגע“. קורא מי שקורא בהיפוך והרי המלה כלב הופכת להיות בלק. בלק, שנינה והלצה שדבקו בו במעשה הכלב אינם מרפים ממנו כל ימי גלגוליו. והצחוק אינו צחוק של הומור נקלות דעת של אדם שאין לו דאגות, אלא הצחוק הוא כשל צחוק של מקיונות, שתמיד עצבות גדולה בצידו. והכלב הזה בתהפוכותיו בירושלים מעביר אתו, כאילו היה מושך אחריו בחבלים, את כל ירושלים הישנה. כל הטופוגראפיה של ירושלים הישנה על שכונותיה ובתיה, חוצותיה וחצרותיה עוברת לפנינו במילואה. וכבדרך אגב באה התמונה של השרים והאמרכלים, החרמות והשמתות, הדרשות והדרשנים. צחוק שיש עמו תמיד בת לוייה של התלהלות. והדים של הצחוק כאילו גדולים ועצומים מן הצחוק עצמו. תארו לכם מין תמונה של הדרשן גרונום יקום פורקן עומד ודורש ברבים במאה שערים, והנה בא לו הכלב שיצאו לו מוניטין של משוגע ומבהיל את כל הקהל הקדוש המתחיל בורח על נפשו. תמונה זו חרותה בחרט אמן בספר. זה לעומת זה — כלב ודרשן וקהל גדול השואב דברים של מעלה מפי הדרשן. והדרשות? מי שהעלה דרשה כזאת

בלבד על הנייר על כל קמטיה ותגיה, הרי הוא קרוא אמן גדול. סממני אנקידוטה כביכול, נלערכבו כאן ואין מריחה של האנקידוטה כלל. כאילו נקרע מתוך ההווי הדתי דף מיוחד המלא תיפלות. והטועם טעם של הלצה בישראל יטעם כאן את הטעם המלא. ויש כמה וכמה דרשות כאלו, שאין המספר רוצה להתלות בהן ולגנות, אלא רוצה הוא לספר ורק לספר בלבד. אדרבה, כלכו לכם אחרי דרשת גרונום יקום פורקן על הכתוב בגמרא במסכת תענית, „אין הגשמים נעצרים אלא בשביל שנתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה.“ מעשה אמנות.

והסיפור על הכלב תופש חלק גדול בספר. ואין לדעת אם הכלב רק כסמל ניתן או שיש לו הווייה משל עצמו. יש ובשעת קריאה נוטה הקורא לכאן ויש שהוא נוטה לכאן. אלא שאף אם תבוא ליתן בו בכלב סימנים סמליים בלבד הרי על כרחך תאמר, שציירו המספר ציוד ממשי משלו ואף עטפו עטיפה פסיכולוגית מיוחדת, יהודית. רצונך ראה לפניך כלב של פשט, רצונך ראה לפניך כלב של דרש. ויש בסיפור המעשה על הכלב עצמו כדי להוסיף לספר רוח של אגדה.

1.

ולא עמדתי על כמה וכמה צדדים במסופר. כך, למשל, אותם הפרקים על הצייר הירושלמי בלויקוף ומותו, שיש בו כדי להזין נפש שוקקה וליתן רבות מחשבות בלב איש על גורלות אדם. נימים ליריות עדינות הרעיד ש. י. עגנון בציירו דמותו של הצייר ושל אשתו. שלמות של נובילה כאן ועדנות של אגדת אמן. סערה שהיתה על פני אגממים והיא ירדה מן השטח העליון וסוערת במעמקים. והנה הנסיעה מירושלים ליפו בעגלה והנה... והנה... שאר פרקים ותיאורי מצבים ודמויות. שכל אחד מהם עומד בפני עצמו ובזכותו שלו. אף כי אינו קשור קשר בל ינותק לסיפור המעשה.

המספר נהג מנהג של חופש בבנין „תמול שלשום“. לא נקט לשון של ודאות בציור ובמסופר אלא של הן ולאן ורפה ביניהם. לא כפה עלינו צורה של סיפור, כזה ראה וקבל, אלא נטל לו דרך של חירות ללא כבלים של הכרח. רישול של חן שהוא עצם מהותו של בן תרבות אירופית מערבית, מן הימים שלפני המלחמה העולמית הראשונה הוא הרישול הזה הדבק במסופר. חירות של כתיבה, חירות של מעשים, הומור פנימי ויחד עם זה חיפוי כלשהו על רצינות של נפש בזהרורים של לעיגות חיצונית, — הם עצם מעצמותיו של ש. י. עגנון. וכל אלה נתגלו בסיפורו האחרון התגלות ארצישראלית מיוחדת. אם תרצה לעמוד על כוחות הבנין באיתגלייא — לא תעלה מאומה, אך אם מתוך האתכסויא תמשוך אליך קרני חסד של רוחניות יהודית שבתוך מעשה התחיה — ותבין כיצד נעשה כל שנעשה כאן עד היום. המצטרות הם שמתמשכים משכבר הימים, מן התמימים הראשונים שכמותם כיצחק באו לכאן. יש ומצאו קבר בדמי ימיהם ויש שנושאים עמם את חסד עשייתם הראשונה עד סופם כשרביט השלטון ובבוא שמשם ימסרו את השבט לבאים אחריהם.

אינדיבידואליזם והתעצמאות המדינה בזמן החדש

מאת אפרים שמואלי

א. התיחדותו של אדם שהמדינה גורמתה¹

במאות הט"ו והט"ז נתחוללה, תחילה באיטליה ולאחר מכן בשאר מדינות אירופה, מהפכה סוציאלית, שנכרכה במהפכה רוחנית ומדינית לשנות את סדרי חייהם של העמים שינוי גמור. הרנסנס כל עצמה מהפכה סוציאלית, כלומר — תמורה מהירה בסדרי המדינה, ביחסים הבינאנושיים ובמוסדות הצבור, הכלכליים והמדיניים. ביחסי הקנין ובאישורם על פי משפטי המדינות, בצורות הייצור ואמצעיו. והתמורה ניכרת גם בשינוי דרכי המדינאות ואמצעי המלחמה ואופניה. אנשים חדשים עלו לשלטון, ביתר דיוק, טיפוס בן מעמד חדש: אנשי חרושת ותעשיה, מסחר ובנקאות, ואינטליגנציה חילונית ברובה, זכו לגדולה ומיעטו את כוחם של האדונים הפיאודלים ושל הכהונה. כי בידיהם היו מקורות הפרנסה, אמצעי הייצור, והם יסדו את המוסדות החדשים ובנו עולם של דעות ואמונות, מותאמים לצרכיהם בחומר וברוח. לידיהם עבר השלטון בפועל, אף-על-פי שלמראית עין משלו נסיכים ומלכים, גנראלים וראשי פקידות. כה התרקם והלך עוברו של „משטר

1 ראה „מוסר ופוליטיקה בזמן החדש“, מאזנים, כרך כ', חוב' ד'.